

VU Research Portal

Sociale gerontologie tussen toen en straks

Thomese, G.C.F.; van Tilburg, T.G.

published in

Geron

2008

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Thomese, G. C. F., & van Tilburg, T. G. (2008). Sociale gerontologie tussen toen en straks. *Geron*, 10(4), 9-12.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Sociale gerontologie in Nederland tussen toen en straks

Fleur Thomése & Theo van Tilburg

Er was eens een tijd dat gerontologen allemaal gerontologen waren en er een sterke band bestond met beleid en praktijk van het gerontologisch onderzoek. Maar in de latere jaren negentig tekenden zich veranderingen af. Specialisatie binnen de gerontologie nam toe en de band tussen wetenschap en praktijk werd losser. Een overzicht van deze ontwikkelingen binnen de sociale gerontologie en van daaruit de blik op de toekomst.

ER WAS EENS

Er was eens een tijd dat gerontologen allemaal gerontologen waren. Er verschenen in Nederland studies als *Gerontologisch onderzoek in Nederland* (1988), uitgegeven door het Nederlands Instituut voor Gerontologie (NIG), en het onderzoek werd gestimuleerd binnen programma's als SOOM (Stichting Onderzoek op het terrein van de Ouder wordende Mens). Begin jaren negentig financierde het Nederlands Stimuleringsprogramma Ouderenonderzoek (NESTOR) vijf grote onderzoeksprogramma's op kosten van twee ministeries. De Longitudinal Aging Study Amsterdam (LASA) ging in 1992 van start aan de Vrije Universiteit (VU), betaald door het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (VWS). De Nederlandse gerontologie kwam op stoom.

Deze grote financieringsstromen toonden daarnaast de sterke band met beleid en praktijk van het gerontologisch onderzoek. Die band kwam ook naar voren in het hoger onderwijs, dat vaak gericht was op beroepspraktijken, of, zoals de studie Sociale Gerontologie aan de VU,

veel studenten uit verschillende beroepsvelden trok. De oprichting van de Beroepsvereniging van Sociaal Gerontologen (BSG; sinds kort BSG Kennisnetwerk ouder worden en samenleving) in 1992 en het eerste nummer van *Gerōn* in 1999, onderstrepen deze band.

SOCIALE GERONTOLOGIE NA 1999

Het gerontologisch onderzoek viel steeds meer uiteen in specialisaties. Of misschien zou het beter zijn te zeggen dat gerontologie steeds meer samenviel met zorgonderzoek. Na NESTOR kwam de Nederlandse organisatie voor gezondheidsonderzoek en zorginnovatie ZonMw, dat weliswaar in 1998 begon met een zesjarig programma Succesvol Ouder Worden, maar zich al gauw concentreerde op thema's rondom zorg en ziekte. Het NIG (Nederlands Instituut voor Gerontologie), een wetenschappelijk instituut, ging over in het meer praktijkgerichte Kenniscentrum Ouderen, dat sinds begin 2007 een onderdeel is van Vilans, een kennisbevorderend centrum voor zorgorganisaties.

De andere onderzoeksterreinen, gevoed door sociale wetenschappen, economie en psychologie, lieten zich nog samenbrengen onder de noemer Sociale Gerontologie. De Werkgroep Sociologie-Gerontologie, die enkele malen per jaar bijeenkomsten organiseerde met verschillende disciplines in wetenschap en praktijk, stierf eind jaren negentig echter een stille dood. De BSG richtte zich uitdrukkelijk op het beroepsveld. In de meer wetenschappelijke Nederlandse Vereniging voor Gerontologie waren en bleven de sociale wetenschappers marginaal.

EINDE VAN DE SOCIALE GERONTOLOGIE?

Was dit een bewijs voor de 'verzorgelijking' van de gerontologie, zoals Jan Baars (1995) die voorzag? Ja, voor zover de 'zorgelijken' zich de term gerontologie toe-eigenden. Maar dat betekende allerm minst het einde van de sociale gerontologie in de brede zin als hierboven. Ten eerste zien wij hierin ook een teken van wetenschappelijke expansie. Er werden nieuwe leerstoelen gevestigd, waaronder die van Baars zelf aan de Universiteit voor Humanistiek. Freya Dittman-Kohli in Nijmegen (psychogerontologie), Maarten Lindeboom aan de VU (oudere werknemers), René Schalk in Tilburg (ouderenbeleid en oudere werknemers), Ruud Kempen in Maastricht (sociale gerontologie, kwaliteit van leven), Ruud Muffels in Tilburg (arbeidsmarkt en sociale zekerheid) en Martin Boekholdt (organisatie en beleid van de zorg) aan de VU zorgden voor een verdere verankering en verbreiding van de gerontologie in hun achterliggende disciplines. In Leiden ging Rudi Westendorp (interne geneeskunde) via alle mogelijke kanalen van start met het uitdragen van de boodschap dat ouder worden een normaal proces is.

De sterke positie van de Vrije Universiteit met het LASA-onderzoek werd bevestigd door de inauguratie van programmaleider Dorly

Deeg als hoogleraar in 2002. Hoewel sterk epidemiologisch gericht, is haar inzet nog steeds om het ouder worden vanuit een multidisciplinair perspectief te benaderen. Piet Houben (toegepaste sociale gerontologie) werd opgevolgd door Nan Stevens (idem). Kees Knipscheer (sociale gerontologie en familierelaties) bleef zich lange tijd sterk maken voor de sociale gerontologie in Nederland en Europa, maar moest in 2005 toch met emeritaat. Zijn opvolger is Theo van Tilburg, die de Nederlandse sociale gerontologie vooral internationaal steeds meer op de kaart zet.

Daarnaast weerspiegelt het afsplitsen van de minder zorgelijke sociale gerontologie mogelijk ook de opkomst van ouderen in de zogeheten derde leeftijd. Het ouder worden van de naoorlogse geboortegolf is steeds zichtbaarder geworden en roept ook zijn eigen '(sociaal)-wetenschappelijke' vragen op. Vraagstukken rond integratie en actief ouder worden staan hoog op de maatschappelijke en wetenschappelijke agenda's, zeker als het gaat om blijvende arbeidsmarktparticipatie van ouderen. Maar ook de oudere consument, de oudere huizenbezitter of de oudere vrijwilliger komen steeds meer in beeld. Dat gebeurt gedeeltelijk via andere financieringskanalen dan die met een label 'gerontologisch'. Zo stak de Tilburgse econoom Lans Bovenberg in 2004 zijn Spinozaprijs in de oprichting van Netspar, een onafhankelijk onderzoeksnetwerk naar pensionering en ouder worden.

NIEUWE ONTWIKKELINGEN

Beide ontwikkelingen hebben tot gevolg dat er veel meer en meer gevarieerde wetenschappelijke output is gekomen. Niettemin kunnen we wel drie algemene ontwikkelingen constateren. Ten eerste is de innige verbinding tussen onderzoek en beleid wat losser geraakt. Onderzoek is nu vooral wetenschappelijk onderzoek. Al zijn

geen tellingen voorhanden, onze indruk is dat er steeds meer wetenschappelijke proefschriften met geheel of gedeeltelijk de focus op ouderen of veroudering worden geschreven. Toegepast sociaal-gerontologisch onderzoek bestaat nog wel, maar wordt niet vaak meer binnen de muren van de universiteit uitgevoerd. Overigens wordt er nog wel veel beleidsrelevant onderzoek uitgevoerd. Zo is de 'Rapportage ouderen 2006' van het Sociaal en Cultureel Planbureau al weer de zevende op rij. Deze steunt ook op wetenschappelijk onderzoek van LASA dat aan de VU wordt uitgevoerd.

Daarmee samenhangend is de tweede ontwikkeling naar meer internationalisering. Het wetenschappelijk onderzoek wordt overwegend gepubliceerd in Engelstalige internationale tijdschriften. Dat is overigens niet uniek voor de (sociale) gerontologie; in veel disciplines hebben Nederlandstalige tijdschriften het moeilijk of zijn zelfs verdwenen. Het 'Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie' bestaat gelukkig nog. Onderzoeksprogramma's worden vaker dan voorheen gefinancierd uit Europese gelden en richten zich op Europese vergelijking. Een voorbeeld is de 'European Study of Adult Well-Being' dat door Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam is uitgevoerd. Langdurige financiering door de Nederlandse overheid, zoals het ministerie van VWS dat LASA financiert, waarborgt niet alleen het gerontologisch onderzoek, maar vergroot ook de kansen op toepassing van kennis in de Nederlandse (beleids-)praktijk.

De derde ontwikkeling betreft het onderwijs, waar meer reden tot zorg is. Op HBO-opleidingen verdween de mogelijkheid tot specialisatie in maatschappelijke aspecten van ouder worden. De opleiding Sociale Gerontologie aan de VU verdween na jaren van teruglopende belangstelling in 2001. De oprichting van de 'European Masters Programme in Gerontology' (EUMaG)

in 2005, een samenwerking tussen de VU en drie buitenlandse universiteiten in een netwerk van 25 landen, behoudt wel de band tussen onderwijs en onderzoek, maar trekt - zoals beoogd - een zeer internationaal publiek. Weliswaar maken ouderen en vergrijzing vaak deel uit van algemene onderwijsprogramma's, maar de mogelijkheden om zich te specialiseren in sociaal-gerontologische vraagstukken, zijn beperkt.

VOORUITBLIK

Aanbeland bij het heden kunnen we een paar belangrijke trends aanwijzen die hun beslag zullen hebben op de ontwikkeling van de sociale gerontologie in de komende decennia.

1. Vermaatschappelijking van de vergrijzing

De vergrijzing is maatschappelijk steeds zichtbaarder. De eerder genoemde derde leeftijd brengt nieuwe vragen en mogelijkheden met zich mee waar de samenleving maar heel beperkt op is voorbereid. De sociale gerontologie kan een belangrijke taak hebben in de vormgeving van antwoorden op nieuwe behoeften aan recreatie, scholing, zingeving en maatschappelijke betrokkenheid. De steeds groter wordende zorgvraag van ouderen in de vierde leeftijd zal zorgelijk blijven en ook vragen om creatieve en menswaardige oplossingen, die ondersteund moeten worden door wetenschappelijke inzichten. De vraag naar sociaal-gerontologisch onderzoek zal dus zeker niet kleiner worden. Dat wil overigens niet zeggen dat die vraag altijd gefinancierd zal worden.

2. Verbreding en verankering van onderzoek, centrumvorming

De laatste jaren is het Nederlands en Europees onderzoeksbeleid steeds meer gericht op de concentratie van expertise, die bij voorkeur multidisciplinair is georganiseerd. Nationale onderzoeksfinanciering (NWO) gaat in toenemende

mate naar programma's in plaats van individuele projecten. Het zevende Europese Kaderprogramma voor wetenschappelijk onderzoek zet flink in op interdisciplinaire samenwerking en op (verdere) netwerkvorming. Dit zal een extra sturing geven aan de ingezette ontwikkeling naar een scheiding tussen (grootschalig) fundamenteel en vaak internationaal wetenschappelijk onderzoek en meer lokaal, toegepast onderzoek.

3. Ontwikkelingen in het onderwijs moeilijker te duiden

Recent zijn gerontologische lectoraten ingesteld aan HBO-opleidingen (Windesheim, Avans en Rotterdam) en is er bijvoorbeeld bij Windesheim een minor gerontologie gestart. Dat zou een opleving teweeg kunnen brengen in het hoger onderwijs. Het onderwijsbeleid heeft nogal gefluctueerd tussen veralgemenisering en diversificatie van opleidingen. De Europese harmonisatie van hoger onderwijs zal waarschijnlijk stimuleren dat opleidingen zich in algemene termen profileren. Dat is ongunstig voor een kleine specialisatie als sociale gerontologie. Het grootste probleem bij sociale gerontologie is echter steeds geweest om (jonge) studenten aan te trekken. In dat opzicht biedt de internationalisering van onderwijs zoals in de EUMaG, mogelijk nieuwe kansen.

4. Internationalisering op alle fronten

Niet alleen onderwijs en onderzoek, ook politiek en beleid internationaliseren, net als ouderen zelf. Europese regelgeving wordt steeds belangrijker voor zowel de positie van ouderen als het wetenschappelijk onderzoek en hoger onderwijs. De mobiliteit van ouderen in de derde leeftijd en het ouder worden van migranten in Nederland vergroten daarnaast de geografische en culturele diversiteit van ouderdomsprocessen. Over tien jaar, in het volgende jubileumnummer van *Gerôn*, start een artikel als het onze daarom mogelijk met een nostalgische te-

rugblik op *de Nederlandse* sociale gerontologie in de context van *de Nederlandse* vergrijzing.

De grote vraag is natuurlijk of de sociale gerontologie in dit alles overleefd zal blijven. De institutionele inbedding staat onder druk, zoveel is wel duidelijk. Maar evengoed kan worden gezegd dat de wijze *waarop* sociale gerontologie is ingebed, verandert. Veel minder in aparte instituten en in aparte onderzoeksprogramma's en opleidingen. Veel meer als een facet van levensloop, van vraagstukken van arbeid, van zorg en welzijn. Ouderen zijn ook steeds minder goed herkenbaar als een aparte categorie. De samenleving verandert snel, en nieuwe generaties van ouderen lijken in veel opzichten ook niet meer op eerdere generaties. Terwijl de 'houdbaarheid' van mensen is toegenomen, is de houdbaarheid van kennis die binnen de sociale gerontologie beschikbaar is, afgenomen. Dat dwingt tot een voortdurende bezinning op de positie van ouderen in de hedendaagse samenleving.

LITERATUUR

- Baars, J. (1995), De verzorgelijking van ouderen: Maatschappelijke contexten van gerontologisch onderzoek. In J. Baars & D. Kal (red.), *Het uitzicht van Sisyphus: Maatschappelijke contexten van geestelijke (on)gezondheid* (pp. 243-268). Groningen: Wolters Noordhoff.
- Santvoort, M.M. van (1988), *Gerontologie in Nederland: Een momentopname van het gerontologisch onderzoek in Nederland*. Nijmegen: NIG.

OVER DE AUTEURS

Fleur Thomése is verbonden aan de afdeling Sociologie van de Vrije Universiteit. Zij begon er in 1985 haar studie Sociale Gerontologie en is actief gebleven in de wetenschappelijke sociale gerontologie.

Theo van Tilburg is hoogleraar Sociologie en Sociale Gerontologie aan de faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij is leider van het onderzoeksprogramma The Social Context of Aging en verbonden aan de Longitudinal Aging Study Amsterdam.